

**TA'LIM TURIZMINING MOHIYATI, NAZARIY VA
KONSEPTUAL ASOSLARI**

Yuldasheva Iroda Uchqun qizi

Toshkent Kimyo Xalqaro universiteti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada muallif ta'lim turizmi nazariy mohiyatini, turli manbalarda uning talqinini tizimli o'rganib, o'z tahlillarini keltirgan. Muallif ta'lim turizmi tushunchasini ham ilmiy, ham tarixiy, ham zamonaviy ko'rinishini konseptual asoslashga harakat qilgan. Xususan, ta'lim turizmi xizmatlarining turli xususiyatlari klassifikatsiyasi jadval shaklida ifodalangan. Kalit so'zlar: turizm, ta'lim turizmi, ta'lim turizmi konsepsiyasi, ta'lim turizmi xizmatlari tavsifi va yondashuvlari, ta'lim turizmi klassifikatsiyasi.*

Abstract: *In this article, the author systematically studies and analyzes the theoretical essence of educational tourism, its interpretation in various sources. The author offers to conceptually substantiate the concept of educational tourism in both scientific, historical and modern terms. In particular, the classification of various features of educational tourism services is presented in tabular form. Keywords: tourism, educational tourism, educational tourism concept, description and approaches of educational tourism services, classification of educational tourism.*

Аннотация: *В данной статье автор систематически изучает и анализирует теоретическую сущность образовательного туризма, его трактовку в различных источниках. Автор предлагает концептуально обосновать понятие образовательного туризма как в научно-историческом, так и в современном плане. В частности, классификация различных признаков услуг образовательного туризма представлена в табличной форме. Ключевые слова: туризм, образовательный туризм, концепция образовательного туризма, описание и подходы к услугам образовательного туризма, классификация образовательного туризма.*

Kirish BTT Jahon sayyohlik barometrining ma'lumotlariga ko'ra, xalqaro turizm 2022-yilning yanvar-mart oylarida o'tgan yilning mos davriga nisbatan 182 foizga o'sgan, dunyo bo'ylab yo'nalishlar 2021-yilning birinchi choragidagi 41 millionga nisbatan 117 millionga yaqin, jumladan mart oyida 47millionga yaqin xalqaro tashrifni qabul qilgan. Bu tiklanish jadal sur'atlar bilan borayotganligini hamda turizm sohasi bugungi kunda jahon iqtisodiyotidagi hissasi o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan sohalardan ekanligini ko'rsatadi. Sayohatlar iqtisodiyotni harakatga keltiruvchi kuch bo'lish qatorida sayohatchilarning dunyoqarashni kengaytiradi, insoniy qadriyatlar, shaxsiy tajriba, hissiyotlarni rivojlantirishga ham undaydi. Ta'lim turizmi esa turizmning ushbu ikki jihatini birlashtiruvchi shakli ta'lim turizmidir.

1. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" Mavzuning o'rganilganlik darajasi XXI asrda ta'lim turizmining jadal rivojlanishi jamiyat taraqqiyotining hozirgi darajasi va xususiyatlari bilan bog'liq. Hayotning tez sur'atlari, vaqt tanqisligi va moliyaviy imkoniyatlarning xilma-xilligi sharoiti, shuningdek, faol sog'lom turmush tarzi bo'sh vaqtga muqobil yo'nalish sifatida ta'lim turizmining ahamiyatini belgilab berdi. Ta'lim turizmi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy va tarixiy jihatlariga ko'ra, taraqqiyotning turli bosqichlarida o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan. Yevropada ta'lim maqsadlarida xalqaro sayohatlar an'anasi IX asrda universitetlar sonining ko'payib borishi natijasida shakllangan. XII asrdan boshlab, akademik va talabalar almashinuvi rivojlanish tendensiyasiga ega bo'la boshadi. Buyuk mutafakkirlar (J.Lok, J.J.Ruso va boshqalar) g'oyalari ta'sirida XVII asr oxiri va XVIII asrning birinchi yarmida Yevropaning bir qancha ta'lim muassasalari o'z o'quvchilari uchun ilmiy ekskursiya va ekspeditsiyalarni tashkillashtirishni yo'lga qo'ydilar. XIX asrning o'rtalaridan Yevropa va Amerikada yangi shakldagi oliy o'quv yurtlarining tashkil etilishi va ularning ixtisoslashuvi, talabalarning xalqaro harakati dinamikasiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Taxminan shu davrlarda Rossiyaning yetakchi pedagoglari ta'lim turizmining targ'ibotchilari va tashkilotchilari sifatida namoyon bo'lishdi. O'zbekistonda ta'lim turizmining shakllanish tarixiga nazar tashlaganda, ushbu jarayon qadimiy

shaharlar islom dini ta'limi uchun o'zga davlatlarning ilm ahlini qabul qila boshlashi bilan bog'liqligini ko'rish mumkin. Xususan, IX asrdan Buxoro "Qubbat ul-islom" - "Islom dinining qubbasi" sifatida, XIII asrdan boshlab "sharif shahar" sifatida ham ma'lum bo'lib, u Buxoroyi sharif, ya'ni Sharofatli Buxoro nomi bilan yuritila boshlandi. Xorazmda Ma'mun akademiyasining (X-XI asrlar) tashkil etilishi, O'rta asrlarda Buxoro, Samarqand, Xiva kabi shaharlar faqat islom bilimini emas, balki dunyoviy ilm-ma'rifat va madaniyat tarqatishda ham Movarounnahrning yirik markazlari sifatida shakllanganligi ziyo ahlini o'ziga chorlagan. Buxorodagi Mir Arab, Abdullaxon, Abdulazizxon madrasalari, Samarqanddagi Ulug'bek, Sherdor, Tillakori, Xivadagi Muhammad Rahimxon, Muhammad Amin Inoq madrasalari, Toshkentdagi Ko'kaldosh, Baroqxon, Abulqosim, Qo'qondagi Kamol qozi madrasalari, Andijondagi Gumbaz madrasasi va boshqa ilm maskanlari shular jumlasidandir. XIX asr oxiri XX asr boshlarida Buxoro amirligida 336 ta, Xorazm xonligida 132 ta, Turkiston general-gubernatorligida 348 ta madrasa bo'lgan. XX asrning 2-choragi boshlarida sovet hukumati tomonidan madrasalar diniy muassasalar qatorida davlatdan ajratilgan va "xurofot o'choqlari" tamg'asi bilan tugatib yuborilgan². Sovet Ittifoqi miqyosida 1971yildan boshlab Toshkent Oliy Mahadi (hozirgi Toshkent Islom instituti) yagona islom oliygohi ham mamalakatimizda faoliyat ko'rsatgan. Mazkur davrda Sovet ittifoqi hududlarida yashovchi musulmonlar mazkur oliy o'quv yurtida ta'lim olishganini ham ta'lim turizmi bilan bog'lagan holda tadqiq qilish mumkin. Bugungi kunda turistik sayohatni maxsus ta'lim dasturlari, dam olish, ishlash va sevimli mashg'ulot bilan shug'ullanish bilan uyg'unlashtirish, vaqtdan oqilona foydalanish imkoniyati hamda va foydalilik o'rtasidagi ratsional muvozanat sifatida qabul qilinadi. Dunyo bo'ylab sayohatchilarning 70% ga yaqini aynan shunday "foydali dam olish" ni tanlaydi. Turizm va ta'limga oid zamonaviy lug'atlar va o'zbek tilining izohli lug'atlarining tahlili hamda "O'zbekiston Respublikasi faoliyat turlari bo'yicha xizmatlarning tasniflagichi"da "ta'lim turizmi" tushunchaning alohida talqini, klassifikatsiyasi mavjud emasligini ko'rsatadi. Bu esa o'z "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" (Economics and

Innovative Technologies) ilmiy elektron jurnali navbatida respublikamizda ushbu turizm turini bo'yicha mavjud potentsialdan to'laqonli foydalanishga, samarali rivojlantirishda to'siq bo'ladi. Xorijiy tadqiqotchi B.Ritchi o'zining "Ta'lim turizmini boshqarish" asarida quyidagi ta'rifni beradi: "Ta'lim turizmi – bu asosiy yoki ikkinchi darajali maqsadi ta'lim va tahsil olish bo'lgan ekskursant yoki tunab qoluvchi sayyohlarning faoliyatidir". Boshqacha qilib aytganda, sayohatning asosiy maqsadi ta'lim bo'lgan ma'lum bir segment mavjud. Tadqiqotchi ushbu segmentga maktab ekskursiyalarini, til maktablari va universitetlarda o'qishni nazarda tutadi. Boshqa bir segment uchun turizm asosiy, ta'lim yoki tehsil olish esa sayohatning ikkinchi darajali maqsadi hisoblanadi. Bu erda muallif ekologik va madaniy turizmni, shuningdek, ma'rifiy turizmni kiritadi. Bunda madaniy, ekologik va kattalar uchun ta'lim turizmi dasturlari nazarda tutilgan. Aslida, bilim olish sayohatning asosiy maqsadidan iborat bo'lgan shunday segment mavjuddir. Bir qator xorijiy mualliflar fikricha, ushbu segmentga universitetda, til o'rgatuvchi maktablarda tahsil olish va maktablardagi turli ekskursiyalar kiradi. Boshqa segmentlardga esa turizm birlamchi hisoblanib, ta'lim olish, yangi bilimlarni o'zlashtirish ikkinchi darajali maqsad sifatida qaraladi. Xalqaro tashkilotlar tomonidan qabul qilingan ta'riflarga ko'ra , ta'lim olish va kasbiy tayyorgarlikni nazarda tutuvchi sayohatlar quyidagi ko'rinishdagi faoliyatlarda aks etadi: - qisqa muddatli kurslarda tahsil olish; - rasmiy kurslarda qatnashish orqali kasbiy malaka kompetensiyalarini egallash. Bunda "ta'lim turizmi" tushunchasi odatdagi muhitdan farqli bo'lgan bir yilgacha muddatda ma'lum bir yo'nalishga sayohat qiluvchi hamda iqtisodiy manfaatdorlikni nazarda tutmagan har qanday faoliyatda ifodalanadi. Xorijiy ilmiy manbalarning aksariyatida ta'lim turizmi konsepsiyasini ta'riflashda faollik yondashuvi asosiy rolni o'ynashini aytish mumkin. "Ta'lim turizmi" atamasi "madaniy turizm", "ta'lim turizm", "madaniy va ekskursion-kognitiv turizm" kabi turizm turlaridan kelib chiqqan . A.R.Lebedevning "Ta'lim turizmi iqtisodiy kategoriya sifatida" deb nomlangan maqolasida, ta'lim turizmi tushunchasiga berilgan aksariyat ta'riflar bir tomonlama yondashuvga ega, ya'ni turistik xizmatni alohida ishlab chiqarish bosqichlari aks ettirilmagan, deb ta'nqid

qilingan . Ular fikricha, ta'lim turizmi xizmatlari ishlab chiqarish, taqsimot, ayirboshlash va iste'mol bosqichlaridan iborat iqtisodiy munosabatlarni milliy hamda xalqaro ko'lamda o'z ichiga oladi. Bu ta'lim turizmi konsepsiyasini belgilashga iqtisodiy yondashuv deb ataladi. Zorin I.B., Kvartalnov V.A. ta'lim turizmini turistik sayohatlar majmuasi, turistlarni ta'lim olish maqsadi realizatsiyasi, ularning biror ob'yektga qiziqishini hamda narsa, hodisalarni o'rganishga bo'lgan boshqa ehtiyojlarini qondirish yo'naltirilgan ekskursiyalar majmuasi, turistik sayohatlar kompleksi deb ta'riflaydilar. O'z navbatida bu ta'lim turizmi belgilashga ehtiyojga yo'naltirilgan yondashuv sanaladi. Yana bir yondashuv- dasturiy yondashuvni ko'rib chiqamiz. Uning xususiyati ta'lim turizmini joriy ta'lim dasturlari doirasida ta'lim muassasalari tomonidan belgilangan vazifalarni bajarish maqsadlariga erishish uchun amalga oshiriladigan o'quv sayohatlari tizimi sifatida ko'rib chiqishni taklif qiluvchi mualliflarning ta'rifida aks etadi. Ta'lim turizmini ma'lum ta'lim dasturlari doirasida sifatli ta'lim xizmatlarini olish maqsadlariga erishish uchun ixtisoslashgan mamlakatlar va mintaqalarga shaxslar, guruhlarining sayohatlari deb izohlanadi. Bunda ta'lim turizmi konsepsiyasini belgilashga "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" dasturiy yo'naltirilgan yondashuv, shuningdek, hududiy va iste'molchilar segmentlariga asoslangan birgalikda amalga oshirilgan yondashuv haqida so'z yuritish mumkin. Va nihoyat, boshqa bir muallif ta'kidlaganidek, ta'lim turizmi turistning malakasini oshirishning bir qismi sifatida zaruriy ta'lim olish doirasida bir kundan olti oygacha davom etadigan, ayni paytda vaqtincha bo'lish joyida iqtisodiy daromad ko'rmaslik sharti bilan qilinadigan sayohatlar to'plamidir. Ular turli kurslarda qatnashish va stajirovkalarni o'z ichiga oladi. Bu esa ta'lim turizmi konsepsiyasini belgilashga amaliy faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv, shuningdek, hududiy va davomiylik xususiyatlarga asoslangan birgalikda amalga oshiriladigan yondashuv izohlaydi.

Xulosa va takliflar

Sayohatlarni tashkil etishda qo'llaniladigan tur va usullarning xilma-xilligi yangi g'oyalarni joriy etish, turizm mahsulotini ishlab chiqarish jarayonini

takomillashtirish, ta'lim va turizm xizmatlari turlarini kengaytirish imkonini beradi. Ta'lim turizmining o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishning innovatsion shakli sifatida xususiyatlari zamonaviy ta'lim maqsadlari, tamoyillari va yondashuvlarini belgilashdagi tub o'zgarishlarga asoslangan bo'lishi kerak. Fikrimizcha, jamiyatning tegishli axborot bilan ta'minlanishi, bo'sh pul mablag'lari shakllanishi, hukumatning qo'llab-quvvatlovchi siyosati va samarali o'quv qo'llanmalarini ishlab chiqish va stipendiyali turli ta'lim kurslariga kirish imkoniyatlarini yaxshilash ta'lim turizmi bozorini harakatga keltiruvchi omillardan hisoblanadi. Dunyo bo'ylab turli mamlakatlar mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasining bir qismi sifatida ta'lim turizmini targ'ib qilmoqda. Bunda mezbon mamlakatlar xalqaro talabalarning turar joy, oziq-ovqat va ichimliklar, o'qish to'lovlari, soliqlar va boshqa dam olish tadbirlari uchun xarajatlaridan foyda ko'radi, bu esa o'z navbatida davlat va jamiyatni ham manaviy, ham madaniy hamda iqtisodiy jihatdan ravnaqiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Dembovska I., Silicka I., Lubkina V. Educational Tourism in the Training of Future Tourism Professionals.
2. Пономарева Т.В. Образовательный туризм: сущность, цели и основные сегменты потребителей. Материалы IV Международной научной конференции "Проблемы современной экономики". Челябинск: Два комсомольца, 2015. 158 с. С.139- 142.
3. ВТО, ООН- Международные рекомендации по статистике туризма, 2008 год. Нью-Йорк, Мадрид, 2010г.
4. Лунин, Э. А. Совершенствование управления образовательным туризмом в РФ [Текст]: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. экон. наук (08.00.05) / Лунин Эдуард Андреевич; Санкт-Петербург. гос. ун. — Санкт-Петербург, 2009. — 156 с.
5. Лебедев А. Р. Образовательный туризм как экономическая категория / Современная экономика: проблемы, тенденции, перспективы. — 2012. —